

Rudolf Rasch

Muziek in de Republiek (Oude Versie)

Hoofdstuk Twaalf: De muziekcolleges

Deze tekst maakt deel uit van de oude versie van het project “Muziek in de Republiek”, die eerder online beschikbaar was onder de titel *Geschiedenis van de Muziek in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden*. Een nieuwe, geheel bijgewerkte versie is, met talrijke illustraties en op groot formaat, in boekvorm (358 bladzijden) beschikbaar als

Muziek in de Republiek: Muziek en maatschappij in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden 1572-1795

Uitgeverij: KVNMM, 2018.

ISBN 978 90 6375 231 6

Prijs: €39

Zie: <https://www.kvnm.nl/nl/Webshop/Muziek-in-de-Republiek>

De documentatiedelen van de oude versie zijn niet in het boek opgenomen. Deze zijn raadpleegbaar op de website.

Voor literatuurverwijzingen zie de file “Literatuur”.

Verwijzingen naar deze tekst graag op de volgende manier:

Rudolf Rasch, Muziek in de Republiek (Oude Versie): Hoofdstuk Twaalf: De muziekcolleges
<https://muziekinderepubliek.sites.uu.nl/>

Voor opmerkingen, suggesties, aanvullingen en correcties: r.a.rasch@uu.nl

© Rudolf Rasch, Utrecht/Houten, 2018

7 december 2018

HOOFDSTUK TWAALF

DE MUZIEKCOLLEGES

12.1 Inleiding

12.2 Het Arnhemse en het Utrechtse stadsmuziekcollege

12.3 Andere stadsmuziekcolleges

12.4 Formele muziekcolleges

12.5 Informele muziekcolleges

12.1 Inleiding

De samenspelvorm die met muziekcollege wordt aangeduid is één van de meest typerende en meest opmerkelijke vormen van muziekleven in de Republiek. Een *muziekcollege* kan men definiëren als een georganiseerde en/of geïnstitutionaliseerde vorm van muzikaal samenspel door amateurs, primair gericht op de bevrediging van eigen muzikale behoeften. We zullen zien dat uitvoering ten behoeve van toehoorders wel voorkwam, maar enerzijds was dit slechts een latere ontwikkeling (die zich bovendien niet altijd voordoet), anderzijds vormde het nooit het primaire doel van een muziekcollege.

Ten tijde van de Republiek werd naast de aanduiding ‘muziekcollege’ en equivalente benamingen zoals *collegium musicum* en *collège des musiciens* regelmatig de term *concert* gebruikt (die dan niet moet worden verstaan in de moderne zin des woords), minder vaak andersoortige aanduidingen als *academie*, *association*, *sociëteit*, *orde*, enz. In deze studie zullen we ons beperken tot de vorm ‘muziekcollege’ al zijn en waren de schrijfwijzen (*muziek*)*collegie* of *collegium (musicum)* minstens zo gangbaar. In de literatuur (en zeker internationaal) is de Latijnse benaming *collegium musicum* het meest gebruikelijk. De deelnemers in een muziekcollege werden en worden *collegianten* genoemd.

Misschien is het muziekcollege als cultuurverschijnsel geïnspireerd op de Italiaanse *accademia* van de Renaissance. Duidelijke voorbeelden - en dichter bij huis - zijn te vinden in de Duitstalige landen waar gedurende de zestiende eeuw, vooral in de Protestantse steden, allerlei soorten van muziekgezelschappen voorkomen, in wisselende mate verbonden met de plaatselijke overheid of met kerkelijke dan wel universitaire instanties. De eerste muziekcolleges in de Republiek bestonden al vóór het einde van de zestiende eeuw, waarmee zij vooruitliepen op de grote golven van genootschappen op allerlei gebieden van kunsten en wetenschappen, die vanaf de tweede helft van de zeventiende eeuw worden opgericht. Het genootschapswezen, voorloper van het moderne verenigingsleven, nam vooral in de achttiende eeuw grote en grootse vormen aan. Merkwaardig is het dat juist toen het traditionele muziekcollege ernstig in de verdrukking kwam. In feite werd het afgelost door de laat-18de-eeuwse concertvereniging, een institutie die beter bij de eisen des tijds paste. Slechts een enkel muziekcollege slaagde erin de overgang naar een concertvereniging te maken en aldus de Franse tijd te overleven.

Men kan bij het muziekcollege een gradiënt aanbrengen van het volledig geïnstitutionaliseerde en officiële *stadsmuziekcollege* naar het volstrekt ongeformaliseerde en private *informele muziekcollege*. De benaming stadsmuziekcollege komt in de zeventiende en achttiende eeuw niet voor. Als de connectie met de stad moest worden gelegd, sprak men van ‘het muziekcollege van de stad X of Y.’ Het stadsmuziekcollege is een merkwaardige instelling. In eerste instantie was het een initiatief van een aantal burgers, maar kennelijk zagen de stadsbesturen er een zeker stedelijk belang in om de amateurmuziekbeoefening onder hun betere kringen te stimuleren en te continueren. Ze stelden ruimtes ter beschikking voor repetities en eventuele uitvoeringen (vaak

‘met vuur en licht’), kenden hun muziekcolleges vaak een jaarlijkse bijdrage in geld toe en betaalden en/of verplichtten de stadsorganist of andere stadsmusici mee te werken. Uiteraard was per stad maar één stadsmuziekcollege mogelijk.

De stadsmuziekcolleges kenden doorgaans voor leden (ook wel de ‘heren’ genoemd) een intreegeld, een lidmaatschapsgeld (per jaar) en een uitreegeld. Bijeenkomsten waren wekelijks of maandelijks in het seizoen (ongeveer van oktober tot mei) en bijwoning was verplicht. Terwijl aan de ene kant tijdens de gewone muzikale bijeenkomst een strenge discipline werd gevraagd (niet roken, drinken en/of spreken, enz.), waren er aan de andere kant ook bijeenkomsten die bij voorbaat een meer feestelijk karakter hadden, zoals een jaarlijkse maaltijd (vaak op de feestdag van Sint Caecilia, 22 november, of daaromtrent). Veel stadsmuziekcolleges hadden allerlei boeteregelingen voor afwezigheid, te laat komen, te lang blijven en wangedrag, maar men ontkomt bij het lezen van de reglementen niet aan de indruk dat deze boetes meer dienden om de collegekas te spekken dan om bij de leden een bepaald ideaal gedrag af te dwingen.

Het aantal leden van een muziekcollege lag in de zeventiende eeuw zo tussen de zes en de twintig, in de achttiende eeuw meer tussen de tien en de dertig. Soms was het aantal leden bij reglement gelimiteerd. Gewoonlijk kwamen de leden uit de bovenlaag van de bevolking, vooral uit de regentenfamilies, inclusief leden van de plaatselijke adel, en verder bijvoorbeeld predikanten, juristen, professoren en schoolmeesters. Zelden waren het lieden uit de meer ambachtelijke sfeer. De leiding lag in handen van één of twee hoofden, die zeer verschillend werden aangeduid: in Utrecht sprak men van deken, in Arnhem van praetor. Er kon een secretaris zijn voor het bijhouden van notulen van leden- of bestuursvergaderingen, en ook nog een aparte penningmeester.

Al waren de deelnemers van de muziekcolleges in principe allemaal muzikaal amateur, de colleges stonden in vrijwel alle gevallen onder de muzikale leiding van een beroepsmusicus, niet zelden de plaatselijke organist in stadsdienst. Deze muziekdirecteur zorgde voor het repertoire, hield de bibliotheek bij, studeerde de stukken in, trad in veel gevallen op als continuo-speler op klavecimbel of orgel, stemde de instrumenten, enz. Verder konden violisten en beroepsbespelers van instrumenten die men weinig in handen van amateurs aantrof (altviool, hoorn, hobo) het ensemble steunen.

Tegenover de stadsmuziekcolleges staan de private muziekcolleges. Deze laatste delen wij in twee vormen in: de formele en de informele muziekcolleges. In het geval van een *informeel muziekcollege* vonden de bijeenkomsten plaats aan huis bij een van de leden (soms roulerend). Deze muziekcolleges kenden doorgaans geen reglementen, maar eerder afspraken tussen de leden. Een belangrijk verschil tussen een stadsmuziekcollege en een informeel muziekcollege was natuurlijk de continuïteit. Een stadsmuziekcollege kon gerust verschillende eeuwen achtereen onafgebroken bestaan. Een informeel college daarentegen was volledig afhankelijk van de interesse en de mogelijkheden van de betrokken personen, inclusief huwelijk, werkkring, vertrek en overlijden. De gemiddelde levensduur ervan lag eerder in de orde van grootte van enkele jaren.

Tussen de uitersten van het stadsmuziekcollege en het informele muziekcollege ligt een tussenvorm, wanneer min of meer georganiseerde groepen burgers naar buiten toe bepaalde faciliteiten (huur van een ruimte, medewerking van beroepsmusici, vermoedelijk steeds tegen betaling) verkregen zonder als stadsmuziekcollege te kunnen worden gekenmerkt. Deze muziekcolleges waren door reglementering en dergelijke minder afhankelijk van de bijdrage van individuele leden en konden daardoor ondanks (of dankzij) ledenwisseling blijven bestaan; maar ze kenden geen actieve stedelijke ondersteuning of connectie. Deze muziekcolleges noemen wij *formele muziekcolleges*.

In dit hoofdstuk komen zowel de stads- als de twee vormen van private muziekcolleges aan bod. Omdat het Utrechtse stadsmuziekcollege officieel nog steeds bestaat en het Arnhemse heeft bestaan tot in deze eeuw, zijn van deze twee colleges archieven in directe overlevering bewaard en beschikbaar. Hun ontwikkelingsgang

is vrijwel continu van begin tot eind te volgen. Deze situatie geeft hun een overgewicht in de geschiedschrijving van het muziekcollege in de Republiek in het algemeen. Om deze reden zal aan hen samen een aparte paragraaf worden gewijd (§12.2). De overige stadsmuziekcolleges, waarvoor de archiefsituatie wisselend, maar altijd beperkt is, worden in paragraaf §12.3 behandeld. In §12.4 komen de formele muziekcolleges aan bod, in §12.5 de informele muziekcolleges.

Het voorkomen van stads- en private muziekcolleges was niet gelijkmatig over de Republiek verdeeld. Eerder is het zo dat in de plaatsen waar stadsmuziekcolleges voorkwamen, private colleges zeldzaam waren en andersom. Bovendien blijkt er een regel te zijn of we ergens te maken krijgen met stadsmuziekcolleges of met private. *In de grote steden overheersen de private muziekcolleges, in de middelgrote en kleine steden de stadsmuziekcolleges.* Vermoedelijk is er een logica achter deze regel. In de grote steden was de sociale bovenlaag te omvangrijk om alle muzikkliefhebbers in één muziekcollege te kunnen herbergen. Datzelfde grote aantal maakte de vorming van allerlei private muziekcolleges juist wel mogelijk. In de middelgrote en kleinere steden was de plaatselijk elite in omvang nog te overzien en volstond één muziekcollege voor deze groep. Het stadsmuziekcollege had dan duidelijk ook een sociale functie als ontmoetingsplaats voor lieden uit de leidende families.

Aldus hebben de allergrootste steden in Holland nooit een stadsmuziekcollege gekend of zelfs iets wat daarop lijkt. In **Amsterdam** hebben wel verschillende muziekcolleges bestaan, maar deze blijken bij nadere bestudering steeds weer onder een andere noemer te vallen dan die van het stadsmuziekcollege. Zo waren er de private groepen uit de jaren rond 1600, die worden besproken in de paragraaf over de informele muziekcolleges (§12.5). Andere groeperingen en samenwerkingsverbanden die zich muziekcollege noemden worden in deze studie niet als zodanig beschouwd en worden daarom in andere hoofdstukken behandeld. Zo was er het muziekcollege dat verbonden was aan de rooms-katholieke kerk ‘De Boom,’ dat aan de orde is geweest in de paragraaf over de katholieke kerkmuziek (§9.1). Kort voor 1700 was er nog een muziekcollege als samenwerkingsverband van beroepsmusici ten behoeve van het geven van concerten, waarop we in het hoofdstuk over het concertwezen zullen ingaan (§13.2). Men zal Amsterdam daarom missen in het stedenoverzicht van stadsmuziekcolleges.

In **Den Haag** hebben gedurende korte perioden muziekcolleges bestaan met soms hooguit een half-officiële status. Deze worden eveneens besproken in de paragraaf over de formele muziekcolleges, waardoor ook Den Haag in het stedenoverzicht van §12.3 ontbreekt.

Leiden heeft het eveneens zonder stedelijk muziekcollege moeten stellen, mogelijk een gevolg van de muzikale infrastructuur binnen het universitaire leven.¹ De enige maal dat een Leids archiefstuk een muziekcollege noemt, is wanneer een dame die in 1678 komt te overlijden een legaat nalaat ‘aan het wekelijkse muziekcollege.’ Hiermee wordt een zekere vorm van formalisering gesuggereerd, maar de vraag blijft waarom er verder niets over bekend is.

Tenslotte is ook de positie van Rotterdam en van Haarlem ten aanzien van het stedelijk muziekcollege onduidelijk. Uit **Rotterdam** kennen wij één formeel muziekcollege, uit **Haarlem** twee 18de-eeuwse muziekcollegeachtige organisaties, die echter direct ook als concertvereniging functioneerden en daarom in het hoofdstuk over het concertleven zullen worden besproken.

Daarmee blijven in Holland alleen de noordelijke (Westfriese) steden Alkmaar, Hoorn en Enkhuizen en de zuidelijke steden Delft, Dordrecht en Gouda over met serieuze tradities op het gebied van het stadsmuziekcollege.

---

1. Kalff 1926, pp. 199-201; Balfort 1938, p. 33.

Buiten het gewest Holland is het stadsmuziekcollege een vast ingrediënt in het muzikleven van bijkans elke middelgrote stad. *Alle* gewestelijke hoofdsteden - Middelburg, Utrecht, Arnhem, Zwolle, Groningen en Leeuwarden - beschikten over een stadsmuziekcollege, gewoonlijk vanaf de eerste helft van de zeventiende eeuw tot aan het einde van de Republiek. Daarnaast waren er stadsmuziekcolleges in steden van gelijke allure zoals Nijmegen, Zutphen, Deventer, Zierikzee, 's-Hertogenbosch en Breda. Het is zeker niet toevallig dat deze steden alle als 'regionale hoofdsteden' kunnen worden gezien: Nijmegen van het Gelderse kwartier van Nijmegen (Betuwe), Zutphen van het Zutphense kwartier van Gelre, Deventer als grootste en belangrijkste stad van Salland en Overijssel, 's-Hertogenbosch van de Meijerij, Breda als centrumplaats van de Baronie, Zierikzee van Duiveland.

In hoeverre deze opsomming werkelijk compleet is, is moeilijk te overzien. Het is onmogelijk te schatten of er wellicht andere plaatsen zijn geweest met muziekcolleges die zich tot nu toe in de archieven hebben schuilgehouden. Men kan dan denken aan steden als Schiedam, Vlaarding, Goes, Tiel, Franeker, Sneek, Bolsward,² enz.

Gedurende de achttiende eeuw kregen ten minste sommige stadsmuziekcolleges geleidelijk een functie in het openbare muzikleven, in die zin dat de bijeenkomsten van het college evolueerden tot openbare muziekuitvoeringen en concerten die door een betalend publiek konden worden bijgewoond. Deze ontwikkeling is met name wat betreft Utrecht goed gedocumenteerd, zodat we deze gang van zaken het *Utrechtse model* zullen noemen.

In andere gevallen ontstond de bijdrage aan het openbare muzikleven op een wat subtielere manier. Dan was het de muziekzaal van het college die met toebehoren (podium, klavecimbel, muziklessenaars, enz., tesamen vaak het 'orkest' genoemd) ten gebruike kon worden gegeven aan reizende concorderende musici, die dan tevens een beroep konden doen op de beroepsmusici van het college en eventueel ook op de beschikbare amateurmusici voor begeleidingswerk. Leden van het college hadden gratis toegang tot de concerten, anderen moeten betalen. Deze situatie gold in Arnhem, om welke reden we van het *Arnhemse model* zullen spreken.

Systematisch onderzoek is nodig om voor de andere muziekcolleges te weten te komen of voor hen het Utrechtse dan wel het Arnhemse model geldt. In feite sluiten beide modellen elkaar niet uit. In Utrecht werd buiten de concerten van het college om de zaal van het college verhuurd aan passerende musici (waaronder niemand minder dan Mozart), zodat aldaar feitelijk beide modellen golden.

Weinig termen hebben in de muziekgeschiedenis zulke uiteenlopende betekenissen gehad als de term muziekcollege of *collegium musicum*. Het woord is ook gebezigd voor een samenwerkingsverband tussen beroepsmusici, voor muzieklessen, voor gewone openbaar toegankelijke concerten en ook voor wat in onze terminologie een concertvereniging is. Zo noemen de musici die zich in 1697 met Hendrik Anders associëren zichzelf samen een 'collegium musicum'. De musicus P. Louis noemt in 1770 zijn muzieklessen 'college van muziek':³

P. LOUIS maakt bekend, dat Hy aan zyn Huis de Eer heeft een Collegie van Musiek te houden, tot Onderwys der Jeugd, zoo wel in 't Fransch als in 't Italiaansch, Leerd ook op de Guitarre Speelen, Hy zal zig alle moogelyke moeiten geeven om een spoedige Perfection zyner Leerling, Hy Leerd ook buiten zyn Huis: Hy Logeerd by PIETER DENIE BAILLET, *Mr.* Schoenmaaker, in de Nieuwe Spiegelstraat tusschen de Keizersgragt en Kerkstraat, tot Amsterdam.

---

2. De lijst van intekenaren van het zogenaamde *Kunstkeurig psalmboek* (1776) noemt het muziekcollege te Bolsward.

3. *Amsterdamsche Courant*, 21 april 1770.

Het ‘Enkhuizer collegium musicum’ van 1788 is naar alle waarschijnlijkheid een besloten concertvereniging. Een enkele maal is in een oorspronkelijke tekst de betekenis van de term niet helemaal duidelijk en kan het om een tussenvorm van de gegeven betekenissen gaan, bijvoorbeeld in het volgende geval, waar sprake is van een ‘concert-college’:⁴

By JOHAN DIDERIK BOSSE, Mr. Kok, op de Prinsegragt by de Leidschestraat, in de groene Leeuw te Amsterdam, zyn verscheidene Voor- en Agter-Kamers te huur, onder welke een royale Zaal, bekwaam om Consert Collegie daar op te houden; presenteert ook zyn dienst om Maaltyden gereed te maken, zal een ieder zo civiel als het mogelyk is contantement geven.

12.2 Het Arnhemse en het Utrechtse stadsmuziekcollege

In Arnhem bestond vanaf 1591 het zogenaamde ‘Caecilia-concert,’ het oudste gedocumenteerde muziekcollege in de Republiek. In de begintijd kwam het college bij toerbeurt bijeen ten huize van een van de leden. In 1677 werd de refter van het Sint-Catharinagasthuis ter beschikking van de collegianten gesteld, een ruimte die tot 1808 plaats van bijeenkomst bleef. Over het functioneren gedurende de zeventiende eeuw is niet zoveel bekend. Het aantal leden varieerde van acht tot rond de twintig. De leiding lag aanvankelijk in handen van twee provisors, later (in ieder geval in 1663) van een praetor en een vice-praetor, tenslotte (1682) van een praetor en twee assessoren. De aftredende praetor werd automatisch eerste assessor. Opmerkelijk is dat er in de zeventiende eeuw een aantal vrouwelijke leden én praetores waren. De bijeenkomsten waren eerst maandelijks, vervolgens (1632) wekelijks, maar dag en tijd werden nogal eens veranderd: in 1632 was het donderdagmiddag van 2-4 uur, in 1663 maandagmiddag van 1-3 uur, in 1740 vrijdag laat in de middag om 5 uur.

Hoewel noch reglementen noch notulen heel duidelijk zijn, werd het college als regel ondersteund door plaatselijke organisten, zowel van de Grote Kerk als de Janskerk. Het lijkt wel alsof de betaalde beroepsmusici in de organisatie van het college niet zo hiërarchisch waren gescheiden van de betalende heren-leden als in andere stadsmuziekcolleges. In de ledenlijsten en wapenboeken staan beide categorieën door elkaar heen. Zo worden de namen genoemd van bijvoorbeeld Johan Morlet (1605), Dirck Schol (1671), Gijsbert Steenwijk (1671), Louis de Millevilles sr. (ca. 1680) en jr. (1720), Willem de Millevilles (1701), Ernst Heinsius (ca. 1750), Coenraad Slothauber (ca. 1760) en Frederik van der Dussen (ca. 1770), allen als organist te Arnhem bekend. Organist-leden en muzikant-leden waren vrijgesteld van contributiebetaling en ontvingen vermoedelijk geld voor hun diensten, hetzij van het stadsbestuur hetzij van het college zelf. In de achttiende eeuw werd het ensemble regelmatig gesteund door musici van plaatselijk gelegeerde (Duitse) regimenten van het Staatse leger; daarbij zal het wel vooral om hoboïsten en hoornisten zijn gegaan. Rond 1750-1760 voerde kennelijk de muzikant (violist?) Fiertman het ensemble aan. Ter gelegenheid van blijde gebeurtenissen (verheffing van de stadhouders, geboorten in de stadhouderlijke familie, overwinningen) werden speciale feestavonden belegd, waarop zowel gemusiceerd als gegeten en gedronken wordt.

Vanaf ongeveer het midden van de achttiende eeuw ging het college zijn zaal ter beschikking stellen aan concerterende musici. Deze uitvoeringen waren voor gewoon publiek tegen betaling toegankelijk, waarbij □1 een normale entreprijs was. Leden van het college en hun introducés hadden vrij toegang. Deze concerten vonden vooral plaats wanneer reizende virtuozen Arnhem aandeden en de entree zal dan ook wel vooral voor hén bedoeld zijn geweest. Het eerste gedocumenteerde concert is dat van Carlo Tessarini op 27 februari 1747.

---

4. *Amsterdamsche Courant*, 14 september 1771.

Latere min of meer bekende concertgevers zijn onder meer Eugenia Mellini (1757), Carl Michael Esser (1764) en Carel Vermeulen (1767), alsmede de families Rauppe (1775), Romberg (1778-1779) en Bindernagel (1789). Daarnaast bleven de gewone bijeenkomsten bestaan.

Te midden van het bewaard gebleven archiefmateriaal bevindt zich het Wapenboek, waarin toetredende leden hun wapen konden laten schilderen en voorzien van lijfspreuken. Hierin vindt men onder meer de bekende spreuk van Dirck Scholl (organist Arnhem, later Delft): 'Is liefde dronckenschap, soo ben ick selde nuchter.'

De Franse bezetting op 2 februari 1795 betekende het opschorten van het muziekcollege voor een aantal jaren: de Franse militairen vernielden het klavier en de muziekverzameling. Wel werd er het een en ander gered en men kwam later in het jaar nog twee keer bijeen, maar het muziekcollege zou toch een aantal jaren stilliggen. In 1804 werd tot heroprichting besloten en in 1805 kon men weer van de refter van het Sint-Catharinagasthuis gebruik maken. De verdere negentiende-eeuwse geschiedenis van het muziekcollege valt uiteraard buiten het bestek van deze studie.

Het stadsmuziekcollege van **Utrecht** werd officieel opgericht in 1631, maar er zijn aanwijzingen dat het al eerder officieus heeft gefunctioneerd. Plaats van samenkomst was aanvankelijk een kamer boven de Waag (hoek Ganzenmarkt/Oude Gracht), vanaf 1650 de Aalmoezenierskamer in het Brigittenconvent (Brigittenstraat zuidzijde nabij de Nieuwegracht). De bijeenkomsten vonden plaats op zaterdagmiddag 4 uur. Van 1672 tot 1677 lag het college stil als gevolg van de Franse bezetting en de nasleep daarvan. Vanaf 1677 functioneerde het weer als voorheen. In 1737 verhuisde het college naar het Bijlhouwersgildehuis, aan het Vredenburg tussen Zakkendragerssteeg en Drieharingstraat.

Wat betreft het college was er een verschil tussen de 'heren' en de 'meesters.' De heren waren de leden-collegianten; zij waren amateurmusicus en betaalden voor deelname. De leden van het college kwamen uit de betere Utrechtse kringen. Het geheel werd eerst bestuurd door een deken, later, vanaf 1765 door een deken en een vice-deken. De vice-deken was steeds het jaar daarop deken. Er was ook een secretaris, een wat meer permanente functie. De meesters waren de muziekmeesters, ofwel muzikanten. Zij waren uiteraard beroepsmusici en werkten tegen betaling mee aan het college.

Het Utrechtse muziekcollege heeft in de aanvangstijd uitdrukkelijk een instrumentaal karakter gehad. Een inventaris van rond 1660 vermeldt ensemblestukken van verschillende aard - meerstemmige dansen, sonates, enzovoorts - van voornamelijk Italiaanse en Duitse componisten: Tarquinio Merula, Marco Uccellini, Dario Castello, Giovanni Legrenzi, Andreas Hammerschmidt, Johann Vierdanck, enz. Vermoedelijk bespeelde men strijkinstrumenten, die door een basso continuo werden begeleid. In de oudste documenten is sprake van een klavecimbel dat door het stadsbestuur aan het college is geschonken. In 1682 werd dit door een positief vervangen, maar in 1726 keerde men weer terug naar het klavecimbel, ditmaal gespecificeerd als een instrument van Ruckers. In 1665 kwam het college in bezit van een consort van zeven viola da gamba's, ingebracht door Johan van Reede, heer van Renswoude. Volgens de vernieuwde reglementen van 1679 was er sprake van een phonascus, organist, een violist en een 'zangmeester,' hetgeen er op wijst dat er vanaf dan ook vocale muziek werd uitgevoerd.

Zeker is het dat musici in dienst van de stad, hetzij als stadsspeelman hetzij als organist, muzikale diensten verrichtten voor het college. In de aanvangsjaren was Domorganist Alewijn de Vois (organist tot 1635) bij het college betrokken, waarschijnlijk als continuo-speler. Omdat het college in bezit was van (handgeschreven) muziek van De Vois' opvolger Andries Michiels (organist 1635-1655), was ook hij wellicht ook als continuo-speler in dienst van het stadsmuziekcollege geweest. Later zijn David van Slechtenhorst (beiaardier van de Dom; 1679-1680), Carel Valbeek (Domorganist; 1680-1706), Jacobus Han (organist 1706-1721) en Rutger ten Hengel (organist 1733-1737) betaald voor basso-continuo-spel bij het college.

Wie er in 1679 phonascus is geworden is niet bekend. Later in de achttiende eeuw worden Gerardus Nielen (tot 1768), ... Gorgi (1768-1784) en Frederik Nieuwenhuysen (vanaf 1784) als muziekdirecteur of phonascus genoemd. In de achttiende eeuw groeide het college uit tot een klein orkest, waarbij de muziekdirecteur niet meer de enige beroepsmusicus was. Omdat het ensemble als orkest moest optreden, speelden er beroepsmusici mee, enerzijds om de basis van het ensemble te versterken (bijvoorbeeld met een beroepsviolist en dito cellist) anderzijds om de instrumenten die maar zelden door amateurs werden bespeeld waar te nemen (bijvoorbeeld altviolisten, hoboïsten en hoornisten). Een duidelijke rol kreeg in deze tijd ook de eerste violist of concertmeester. In deze functie worden genoemd Anthonie van Outgarden (tot 1701), Jean-François Bain (niet zeker; 1701-1711?), François Dahuron (1711), Petit (1728) en later Gaetano Franceschini (1768-1770), Giovanni Francesconi (1770-1772), C. Franz Kernfl (1772-1775),⁵ José Ximénez (1775-1779), Theodorus Albertus Berckenhoff (1779-1786), Peter Dahmen (1786-1790), 'Kreutzer' (1790-1792) en François Cournon (1792-1828). Als zangmeester worden vermeld Jean Mahaut en Mongeri (1769-1770), als eerste cellist August Wilhelm Franz Mattern (1776-1787), J.A. Dahmen (1787-1793) en Johann Wilhelm Gottfried Hencke (1793-1811).

Het veranderde karakter van het college heeft zijn sporen op het repertoire nagelaten. In de achttiende eeuw zijn de meeste aangeschafte werken concerti grossi (Corelli, Geminiani), vioolconcerten (Vivaldi, Tartini), ouvertures (Handel), symfonieën (Zingoni, Kreusser, J.C. Bach, enz.), kwartetten, enz. enz.

Geleidelijk is in de loop van de geschiedenis van het college het toelaten van toehoorders in zwang gekomen. Om aan het daaruit voortvloeiend plaatsgebrek tegemoet te komen stelde het stadsbestuur in 1765 het koor van de Mariakerk als concertlocatie ter beschikking, dat kon worden omgebouwd om als concertzaal te dienen. Het openingsconcert vond op 22 november 1766 plaats met een speciaal voor de gelegenheid geschreven werk van Johann Philipp Albrecht Fischer. In 1768 werd de aanvang van de concerten op 6 uur 's avonds gesteld, het einde op 9 uur, met een pauze. In 1771 werd vergunning gevraagd aan het stadsbestuur om entree te mogen heffen, maar dit verzoek werd afgewezen. In 1776 werd het verzoek herhaald; ditmaal stemde het stadsbestuur ermee in. Er waren op dat moment twintig concerten per jaar, vanaf het seizoen 1785/86 vijftien. In 1776 werd de intekenprijs per seizoen van *f* 10:10 vastgesteld 'met dame,' *f* 7 'zonder dame.' In 1794 werden de concerten stilgelegd in verband met de militaire situatie, maar spoedig na de machtsovername werden de concerten hervat.

Veel eerder echter traden er al musici op in de zaal van het muziekcollege aan het Vredenburg, vermoedelijk waar nodig en/of gewenst begeleid door de meesters van het college en eventueel met heren-leden. In deze gevallen zal er wel steeds entree zijn geheven. Te noemen vallen de optredens van Eleonora Jacobine (1742), Francesco Guerini (1752), de Mozarts (1766) en Antonio Lolli (1769).

Het college was ook behulpzaam bij sommige ceremonies van de Utrechtse universiteit. In 1736 assisteerde het college bij het eeuwfeest van de Universiteit, toen de *Introductio et Symphonia* van Johann Philipp Albrecht Fischer en een cantate van Carl Gottfried Geilfus werden uitgevoerd. Ook bij het 150-jarig bestaan van de Academie, in 1786, gaf het college *acte de présence*, onder meer met de uitvoering van een omvangrijk zangstuk van Nieuwenhuysen op tekst van J.P. Kleyn. Het eigen 150-jarige jubileum in 1781 werd onder meer gevierd met de uitvoering van feestgezangen op tekst van de secretaris van het College Bucquoy en muziek van de cellist Mattern. Al eerder was het College betrokken geweest bij de viering van de inhuldiging van Willem V als stadhouder van Utrecht in 1766.

In 1794 werden de werkzaamheden van het muziekcollege opgeschort vanwege de militaire situatie in den lande, maar spoedig na de Bataafse Revolutie, in februari 1795, kreeg het muziekcollege toestemming om de

---

5. Van Riemsdijk en velen na hem schrijven ten onrechte 'Kerutl.'

concerten in de Muziekzaal op de gebruikelijke wijze voort te zetten. In 1808 werd men gedwongen de concerten in de “Plaats Royaal” te houden, omdat de Muziekzaal als theater werd ingericht. In 1810 verhuisde men (na de troonsafstand van koning Lodewijk Napoleon) naar de zaal van het Koninklijk Paleis (aan de Wittevrouwenstraat), maar in 1813 keerde men naar de Muziekzaal terug. In de negentiende eeuw kwam het college tot grote bloei en concerteerden er internationale grootheden als Louis Spohr en Johannes Brahms, maar dit is niet de plaats om hierop in te gaan.

12.3 Andere stadsmuziekcolleges

In **Alkmaar** is een stadsmuziekcollege aantoonbaar vanaf 1618. De overlevering noemt in dat verband de broers Andries en Laurens Schagen, die leefden in het tweede kwart van de zeventiende eeuw, als belangrijke namen in de begintijd. Vermoedelijk stond het college steeds onder leiding van de stadsorganist, de organist van de Grote of Sint-Laurenskerk. Gedurende het tweede kwart van de achttiende eeuw bestierde Gerhardus Havingha uit dien hoofde het collegium. In zijn geschriften meldt hij dat hij verschillende bundels ensemblemuziek voor het collegium heeft gecomponeerd, hetgeen op een overwegend instrumentale praktijk lijkt te wijzen. In de instructie van Havingha's opvolger Adrianus Winkel van 26 januari 1754 staan de verplichtingen voor het college nauwkeurig omschreven: de organist moet het klavecimbel onderhouden en stemmen en het gezelschap op het klavecimbel begeleiden. Later werd het gezelschap het ‘Groot Concert’ genoemd en werd een muziekzaal ervoor ingericht in het Aalmoezeniershuis, vermoedelijk rond 1785. Hoe het is afgelopen met het college, is niet bekend.

Hoorn kende in de zeventiende eeuw een stadsmuziekcollege. In 1684 vond een soort heroprichting plaats als voortzetting van een eerder college uit 1619, dat onder leiding stond van de toenmalige stadsorganist Lucas van Lenninck. In 1684 werden nieuwe verordeningen (‘wetten’ genoemd) op- en vastgesteld; het college mocht gebruik maken van een vertrek boven de Waag. Er waren op dat moment negen leden, onder leiding van de stadsorganist Cornelis van Neck. Het college bestond nog in de achttiende eeuw.

In een verslag in de *Oprechte Haarlemse Courant* van 13 maart 1751 van de feestelijkheden in **Enkhuizen** op 8 maart 1751 ter gelegenheid van de verjaardig van prins Willem V wordt melding gemaakt van ‘t Muziek-Collegie alhier, bestaande uyt verscheyde Leden der voornaamste Familien’, dat zich met instrumentaal spel verdienstelijk had gemaakt. Verdere gegevens ontbreken vooralsnog.

In **Delft** heeft vanaf 1630 een stadsmuziekcollege bestaan dat gebruik maakt van een ruimte in het Fraterhuis. Gewoonlijk was een van de stadsorganisten belast met de muzikale leiding, in de zeventiende eeuw onder meer Dirck Scholl (organist 1664-1727). In 1767 verhuisde het collegium onder leiding van Johannes Lootens (organist van de Waalse Kerk) van het Fraterhuis naar een ruimte in het Prinsenhof. In 1776 werd in het Prinsenhof zelfs een speciale Stadsmusiecqzaal in gebruik genomen ten behoeve van intekenconcerten door het college. Het inwijdingsconcert werd gegeven op 20 december 1778. Het college stond toen onder leiding van Michiel Adriaan van Koetsveld (organist van de Oude Kerk) en Samuel van Graauwenhaan (organist van de Waalse Kerk en de Gasthuiskerk). Met deze stap ging het college over tot de status van (open) concertvereniging, volgens het Utrechtse model. Maar de concerten sloegen niet aan en werden spoedig weer gestaakt. Of het stadscollege daarna in besloten kring is voortgezet, is niet bekend.

Dordrecht is interessant in verband met berichten over het stadsmuziekcollege uit het midden van de zeventiende eeuw. Het wordt het eerst vermeld in 1643, toen het gebruik van een kamer in de Latijnse school kon worden gecontinueerd. Onder meer Cornelia van Blankenburg (nicht van Quirinus van Blankenburg) en de staatslieden de gebroeders Jan en Cornelis de Witt namen erin deel. Van 1643 tot 1665 was de muzikant Jan Croes op stadskosten leider van het collegium. De aanwezigheid van Cornelia betekent mogelijk dat haar

broer Jacobus van Blankenburg (organist te Dordrecht van 1632 tot 1656) ook bij het college betrokken was. Gegevens met betrekking tot de latere geschiedenis zijn niet beschikbaar.

Ook **Gouda** had een stadsmuziekcollege; de achttiende-eeuwse stadsorganist Joachim Hess had er verplichtingen. Het college werkte mee aan de uitvoering van gelegheidsmuziek van Hess bij orgelinwijdingen (Woerden 1768, Bodegraven 1771) en herdenkingen (Gouda 1780: jubilee van de [lutherse] reformatie), maar verder is over het functioneren eigenlijk niets bekend. Hess nam in 1787 ontslag als muziekdirecteur omdat het wereldse karakter hem tegenstond.

In **Middelburg** bestond vanaf de zeventiende eeuw een stadsmuziekcollege. In 1662 was de organist Gijsbert Bredius en in 1670 zijn opvolger Remigius Schrijver verplicht om het college te ondersteunen. In de achttiende eeuw worden de berichten over het college talrijker. Mede dankzij de inspanningen van Daniël Radermacher (1722-1803), belangrijkste muzikamateur te Middelburg in deze periode, kon men in 1754 gebruik gaan maken van de zaal boven het stedelijk IJkkantoor, in 1739 gebouwd aan het Molenwater (thans Zuidsingel). De zaal is tot 1839 voor muziekkuitvoeringen gebruikt. Christian Ernst Graf was in de jaren-1750 (vermoedelijk en bij benadering van 1750 tot 1757) muziekdirecteur van het Middelburgse muziekcollege, daarna Willem Lootens (interim 1763-1766) en Franz Joachim Heinrichs (1766-1801). Het college bleef zelf besloten, maar de zaal werd wel eens benut voor concerten door reizende musici voor betalend publiek. Hier werd dus het Arnhemse model gepraktiseerd.

Het stadsmuziekcollege van **Zierikzee** is vermoedelijk tegen het einde van de zeventiende eeuw opgericht, door de stadsorganist Johan Snep. Het bestond tot in de Franse tijd.

In ieder geval in 1632 bestond te **Nijmegen** het 'Muziekcollege van de Gereformeerde Religie.' Voor het gezelschap werd een zaal in het Broerenklooster ingericht, die in 1701 nog als zodanig in gebruik was. In 1658 had de stadstromper/musicus Jacob van Paddenborch de plicht het college te ondersteunen, in 1661 was Everhardt Radius als musicus in dienst. Hoelang het gezelschap in deze vorm heeft bestaan is niet bekend.

In **Zutphen** werd kort vóór of in 1613 een muziekcollege opgericht. Het stond toen onder leiding van de organist Godfried Oldenraet. Deze Oldenraet componeert de vierde stem bij Giovanni Giacomo Gastoldi's *Balletti a tre voci*, welke aldus vierstemmig, met Nederlandse stichtelijke contrafact-teksten (van H.V. = H.U.? = Hendrik Umbgrove?, lid van het Zutphense college), werden uitgegeven als *Balletten met drie stemmen* (1628). Deze bundel blijkt door de toevoeging van vierstemmige welkomst- en afscheidsliederen geheel op het vroeg-zeventiende-eeuwse muziekcollege met stichtelijke inslag te zijn toegesneden. Het Zutphense muziekcollege schijnt continu te hebben bestaan tot in de tweede helft van de achttiende eeuw, normaliter onder leiding van de stadsorganist. In 1757 verhuisde men naar een ruimte in het Burgerweeshuis, in 1780 naar het auditorium van de Latijnse school. Het is niet bekend of de 'concerten' van het college openbaar toegankelijk waren.

Het muziekcollege te **Deventer** is opgericht in 1623. De wetten van 1631 noemen een maandelijks roulerende praeses als algemeen leider. In 1676 is er sprake van een praetor, die vermoedelijk jaarlijks wisselde. Tijd van bijeenkomst was toen zaterdagmiddag van 2-4 uur. De muzikale leiding was zoals te doen gebruikelijk in handen van de plaatselijke organist: Claude Bernard, Lucas van Lenninck, Petrus van Lenninck, Johannes Freudenberg, en opvolgers. Oraties van hoogleraren van de Illustere School werden muzikaal begeleid door het muziekcollege. Het ledenboek bevat de namen van verschillende torenblazers, die dus ook wel als beroepsmusicus zullen hebben meegewerkt: Christiaan Straetman (1650) en Frans Moselage (1654). Het college bleef vermoedelijk bestaan tot ver in de tweede helft van de achttiende eeuw, in ieder geval tot 1777. Het in 1793 opgerichte muziekcollege onder het motto 'Unis par les sons de la musique' - mogelijk ter vervanging of voortzetting van het oudere - is een besloten concertvereniging.

In **Zwolle** heeft een stadsmuziekcollege bestaan, waarvan de stadsorganist de leiding had; in de literatuur zijn hierover echter nagenoeg geen gegevens te vinden.

In **Kampen** was in de tweede helft van de achttiende eeuw de organist van de Bovenkerk dikwijls verantwoordelijk voor de gang van zaken rond het stadsmuziekcollege. Dit geldt bijvoorbeeld de organisten Bernard Breunissen (organist 1737-1780), Caspar Berghuis (1745-1786), Cornelis Buys (1786-1791) en Cornelis Berghuis (1791-1804).

In **Leeuwarden** bestond al in het begin van de zeventiende eeuw een muziekcollege onder leiding van Jaques Vredeman, dat mogelijk al vóór 1600 is opgericht door de toenmalige organist Matthijs Mercker. Uit 1640 is een inventaris van de muziekbibliotheek van het college bekend, op dat moment ten huize van Gijsbert Harmens Havinck, organist van de Jacobijnerkerk te Leeuwarden. Dat kan erop wijzen dat Havinck op dat moment muzikaal leider van het college was. In 1694 was het leiderschap van het college nog opgenomen in de taakstelling van de gecombineerde post van organist, klokkenist en muziekleraar aan de Latijnse school, toen Egbert Enno Veldcamps voor deze post werd aangenomen. Latere gegevens ontbreken.

In **Groningen** bestond een stadsmuziekcollege sinds 1683, onder leiding van een of meer van de stadsorganisten en/of beiaardiers. Eerst werden de bijeenkomsten wekelijks op zaterdag gehouden, vanaf 1692 eens per twee weken op woensdag. De wetten van 1693 zijn medeondertekend door de musici Wilhelmus Vermeer (beiaardier [waar?]), Cornelis de Jong (organist en klokkenist van de Martinikerk) en Petrus Havingha (organist van de Pepergasthuis- en Broerkerk). Rond 1700 kwam het college in verval, maar in 1708 werd een nieuwe start gemaakt. De statuten van 1764 lijken er niet op te wijzen dat het college ertoe is overgegaan om openbaar toegankelijke concerten te geven. Gegevens over het college van later dan 1771 zijn onbekend. Mogelijk heeft het opgehouden te bestaan. De bibliotheek van het muziekcollege bevatte in de achttiende eeuw niet alleen vele bundels ensemble- en orkestmuziek uit de eerste helft van de eeuw, maar ook opvallend veel zeventiende-eeuwse motetten van voornamelijk Italiaanse componisten, meest uitgegeven in Italië en Antwerpen. Wellicht zijn deze laatste composities via een donatie in het bezit van het muziekcollege gekomen.

Voor **'s-Hertogenbosch** is een stadsmuziekcollege gedocumenteerd voor het midden van de zeventiende eeuw. Het kwam bijeen in een ruimte in de Engelse Kerk (Begijnenkerk). In 1671 is het college daar verdwenen hetgeen moet betekenen dat het óf opgeheven óf verhuisd is. Verdere berichten ontbreken.

In **Breda** bestond in de zeventiende eeuw een muziekcollege, onder de benaming 'Camera Musica,' naar het schijnt in 1655 opgericht en bijeenkomsten houdend in het stadhuis. In 1685 werden de statuten vastgelegd, waaruit intree- en afscheidsgeld blijkt, alsmede dat de Camera op woensdagmiddag bijeenkwam. Zowel de benaming Camera Musica als de reglementen wijzen op verwantschap met de traditie van de rederijkerskamers. Hoe lang het college na 1685 heeft bestaan is onbekend.

12.4 Formele muziekcolleges

Tussen het aan de plaatselijke magistraat gelieerde stadsmuziekcollege en het geheel private muziekcollege bestond een tussenvorm, die wij de wat onhandige term formeel muziekcollege zullen meegeven. We bedoelen hiermee muziekcolleges die een zekere organisatiegraad kenden, maar die niet met een stadsbestuur verbonden waren. Kenmerkend is dat ze doorgaans niet bij leden thuis bijeenkwamen, maar in een gehuurde ruimte, en dat ze tegenover de buitenwereld enigszins als een formele rechtspersoon optraden, wat bijvoorbeeld tot uiting kwam in notariële contracten en afspraken met de plaatselijke overheid.

De grens met de laat-achttiende-eeuwse concertvereniging is niet altijd eenvoudig te trekken. Vóór een muziekcollege pleiten een relatief geringere omvang (ten hoogste twaalf leden, bijvoorbeeld), tegenover de grotere omvang van een concertvereniging (minimaal vijftien, bijvoorbeeld) en de datum van oprichting (vóór

1775), tegenover de latere oprichting van concertverenigingen (na 1775). Vóór een concertvereniging pleit een duidelijke concentratie op het geven van een reeks concerten in het daartoe geëigende seizoen van oktober tot mei.

Gegevens over formele muziekcolleges komen uit verschillende delen van de Republiek. We bespreken voorbeelden uit Den Haag, Rotterdam, Amersfoort, Nijmegen, Leeuwarden en Bergen-op-Zoom.

In 1679 vestigde de Vlaamse gambist Carolus Hacquart, die reeds geruime tijd in Amsterdam had doorgebracht, zich in **Den Haag**. Het was Constantijn Huygens die aan Johan Maurits van Nassau vroeg of deze laatste een zaal in zijn huis (het Mauritshuis) ter beschikking wilde stellen voor een wekelijkse muziekbeoefening onder leiding van Hacquart, die zich reeds aan Johan Maurits had laten horen. Dit muziekcollege is zeker tot stand gekomen. In later jaren was Quirinus van Blankenburg erbij betrokken. Zo blijkt dat deze laatste in 1692 een traktement ontving van $\square$ 120 per jaar voor zijn werkzaamheden bij het college. Ook in 1693 wordt nog bericht over dit college, dat op zaterdag plaatsvindt. In 1704 werd het interieur van het Mauritshuis door brand verwoest; mogelijk heeft dit het einde van dit muziekcollege betekend.

Uit 1715 is er een bericht over nieuw opgericht muziekcollege te Den Haag. Willem Cunes, Martinus Landsbergen, Jacob Gilles en Hendrik Cornelis van der Vliet, allen advocaten bij het Hof van Holland, sloten, in hun functie als regent van zeker *musiq collegie* een huurcontract met Eduard Teut, kastelein van de Kloveniersdoelen, voor de huur van een ruimte om op donderdag van 4 uur 's middags tot 9 uur 's avonds te gebruiken voor hun 'gewoonlijk concert,' gedurende de zomermaanden eens in de veertien dagen, gedurende de wintermaanden elke week. De huur liep van 1 mei 1715 tot en met 30 april 1716; de huursom bedroeg $\square$ 130 per jaar. Wat er na dit jaar van het college is geworden, is onbekend.

In 1725 duikt er weer een muziekcollege op in Den Haag. Het wordt gevormd door de muziekhandelaar Nicolaas Selhof samen met Johan Pollio, Mattheus Maaswijck, Johan Stap, Codde, P. van Meerloo, I.M. Stolzfeind, Mattheus Dier, J. Beeckhoff en Lambertus Crooswijk en stond onder leiding van Aeneas Egbertus Veldcamps, de organist van de Grote Kerk. Hoewel de groep zich hoopvol *collegium musicum perpetuum* noemde, ontbreken verdere berichten volledig.

Een voorbeeld van een tamelijk elitair besloten formeel muziekcollege is het muziekgezelschap dat vermoedelijk kort na 1750 is opgericht onder de Franse naam *L'Ordre de Sainte-Cécile Royale* (De orde van de Koninklijke Sint Caecilia). In 1758 kreeg het gezelschap toestemming om voor niet een ruimte in het Stadsgebouw aan de zuidwestzijde van de Grote Markt, bij de Prinsengracht te benutten. Het Haags Gemeentemuseum bewaart nog een bokaal van het gezelschap, alsmede een reglement, in leer gebonden, getiteld 'Manuel ou Quint-essence des loix fondamentales et additionnelles de l'Ordre de Sainte Cécile Royale, à l'usage des chevaliers.' (Handleiding of kwintessens van de oorspronkelijke en toegevoegde wetten van de Orde van de Koninklijke Sint Caecilia, ten gebruike van de ridders.) Het lidmaatschap was $\square$ 35 per jaar; het seizoen duurde van midden-november tot Pasen. Introductie was slechts toegestaan aan dames en buitenlanders. Het gezelschap kende actieve en passieve leden, maar bij aantreden als lid gingen actieve vóór. Op de band van het reglement zijn vergulde stempels aangebracht. Aan de ene zijde is een manshoofd te zien met een vinger die naar het oor wijst; daarbij gaat het opschrift 'Mystère de l'Ordre' (Het geheimenis van de Orde). Op de andere zijde is een dame te zien die een rechthoekig klavier bespeelt, waarbij de spreuken 'Un même penchant nous unit' (Dezelfde liefhebberij verbindt ons) en 'Vive le Prince d'Orange' (Leve de prins van Oranje). Mede door de laatste spreuk wordt de indruk gewekt dat het gezelschap zijn leden recruteerde uit Haagse hof- en aanverwante kringen. De toevoeging 'Royale' bij Sint Caecilia zou daarom wel eens betrekking kunnen hebben op de Engelse koninklijke prinses Anna van Hannover, van 1751 tot 1759 regentes van stadhouder-*in-spe* Willem V. Het gezelschap behoorde tot de intekenaren op Francesco Pasquale Ricci's *Six sonates* Opus 4 (Londen, 1768).

In **Rotterdam** was er in 1715 sprake van een wekelijks concert van liefhebbers, dat in de kapiteinskamer in de Doelen mocht oefenen. De stedelijke bepaling dat concerten met betalende toehoorders slechts na goedkeuring van de overheid mogen plaatsvinden suggereert dat dergelijke concerten werden gegeven. Nadere gegevens ontbreken echter. In 1761 noemt E. Starenberg zich ‘musicien du Collège’.⁶

Te **Enkhuizen** werd tegen het einde van de achttiende eeuw (1788) een muziekcollege opgericht, onder de zinpreuk:

In't rustend uur zij onze vlijt,
Het speeltuig en der zang gewijdt.

In 1789 kocht het college een huis dat, hoewel het op naam van twee leden wordt gesteld, toch speciaal voor de bijeenkomsten van het college bestemd is. Verder is er niets over dit muziekcollege bekend.

Te **Amersfoort** bestond in de achttiende eeuw een muziekcollege, eerst gevestigd in het Pesthuis, waar het in ieder geval geruime tijd vóór 1747 al bijeenkwam. In 1776 werd een pand aan de Muurhuizen (nu nr. 199) aangekocht door Arnoldus Bor, Benjamin Cohen en Helmich van Deuverden, gemachtigden van het college, waar een speciale muziekzaal werd ingericht. De plaquette boven de schouw van de zaal vermeldt de namen van de stichters, negentien in getal, waarbij het relatief grote aantal joodse namen opvalt. Het college kwam bijeen op woensdag. De vraag of de bijeenkomsten in de Musieqzaal openbaar toegankelijke concerten waren geweest kan noch positief noch negatief worden beantwoord.

In 1783 werd in **Nijmegen** het ‘Maendaghs Musicq College’ opgericht, dat vermoedelijk slechts enkele jaren, tot 1787 heeft bestaan. Zoals de naam al aangeeft, kwam men bijeen op maandag, aanvankelijk in het huis van de secretaris, G.A. Gejer, later in dat van Clijneveldt. De Nijmeegse organist Wilhelm Gottlieb Hauff was aan het college verbonden als muziekdirecteur. Er was geen restrictie in het ledental; een bewaard gebleven ledenlijst telt 25 namen. Niet-Nijmegenaren mochen als gast de bijeenkomsten van het college bijwonen. Na de muziek werd er ook wel eens gedanst.

In **Zwolle** werd in 1683 een zangcollege opgericht dat op donderdagavond bijeenkwam in het gildehuis van het Sint-Nicolaasgilde. Het bestond tot 1739. Het is onbekend wat het college zong; het kan daarbij zowel om wereldlijk als om geestelijk repertoire zijn gegaan.

In **Leeuwarden** richtte Jean des Communes vermoedelijk in de jaren-1780 het genootschap ‘Audi et tace’ (Hooft en zwijgt) op, mogelijk met een patriottisch karakter. Hoe lang het bestaan heeft is niet bekend, misschien slechts tot ca. 1790. De bibliotheek van het genootschap bleef vervolgens vermoedelijk ten huize van Des Communes; in de jaren dertig van de twintigste eeuw werd een gedeelte van de collectie ontdekt op de zolder van een Leeuwarder herenhuis en deels via antiquariaat Joachimsthal te Utrecht verkocht aan de Koninklijke Bibliotheek te Brussel. Het bewaarde deel bevat voor het overgrote deel symfonieën van grotere en kleinere meesters uit de tweede helft van de achttiende eeuw (J.C. Bach, Haydn, Graf, G.A. Kreusser, Schwindl, C. Stamitz, Pleyel, enz.), gedeeltelijk Nederlandse, gedeeltelijk buitenlandse uitgaven.

Een ouder Leeuwarder genootschap was het ‘Collegium XII virorum: Constanter audi, vide et tace’ (College van twaalf mannen: Horen, zien en zwijgen) dat heeft bestaan van ca. 1750 tot wellicht 1794; in dit genootschap had muziek tussen ander vermaak een plaats. Het is onbekend of er een connectie bestond met ‘Audi et tace’.

---

6. *Gazette d'Utrecht*, 29 december 1671.

In **IJlst** bestond in 1741, zo blijkt uit een advertentie in de *Amsterdamse Courant* van 12 oktober van dat jaar, een ‘Geoctroyeerde Sociëteit der Muziek,’ waarvan de plaatselijke organist, Stephanus Theodorus van Loonsma, lid was. Hoe dit muziekcollege heeft gefunctioneerd, is verder niet bekend.

In **Bergen-op-Zoom** bestond in de achttiende eeuw een muziekcollege, in ieder geval in 1759. Het maakt dan gebruik van een zaal boven de Vleeshal, maar ging in 1772 bijna ten onder aan wanbetaling van vertrokken leden. Het college kon de huur voor de zaal niet betalen en vroeg daarom aan de Domeinraad van het Markiezaat toestemming om de roerende eigendommen van het college te mogen verkopen aan de leden, om zodoende de schuld aan de Domeinraad te voldoen. De bijeenkomsten van het college zelf werden omschreven als bals of redouten (gecostumeerde bals), maar deze zullen niet openbaar zijn geweest. Wel werd de zaal bij tijd en wijle verhuurd aan concorderende musici. De verdere geschiedenis van het college is nog onduidelijk. De ‘concertkamer’ boven de Vleeshal is vanaf 1782 gedurig verhuurd aan verschillende personen, die de ruimte kennelijk als concert- en balzaal exploiteren. In hoeverre het muziekcollege daarin een rol heeft gespeeld, is onduidelijk.

In **Breda** werd door Johan Brosterhuisen, professor voor botanie en Grieks aan het Collegium Auriacum of Oranje-College en muzikliefhebber, in 1646 een muziekcollege opgericht. Over het wel en wee van deze groep is eigenlijk niets bekend. Brosterhuisen overlijdt reeds in 1650.

Uit het hier gegeven overzicht moge duidelijk zijn geworden dat het formele muziekcollege onder de verschillende omstandigheden nogal verschillende vormen kan aannemen wat betreft regels, gewoonten, sfeer, cultuur en activiteiten.

12.5 Informele muziekcolleges

Naast de stadsmuziekcolleges en de formele muziekcolleges bestonden er in de Republiek ook private muziekcolleges met een uitgesproken informeel karakter. Onze kennis daarvan is, niet anders dan van de amateurmuziek in het algemeen, vooral van toevallige vondsten afhankelijk. Toch kan wel een schetsmatig beeld worden gegeven. Bij een dergelijk privaat muziekcollege moet men zich een min of meer vaste groep van een half tot een heel dozijn deelnemers voorstellen, die met een zekere regelmaat (bijvoorbeeld eens per week) bij een deelnemer (of via roulatie bij meerdere deelnemers) bijeenkwam.

In de muziekbeoefening van deze informele muziekcolleges komt men zowel vocale als instrumentale muziek tegen. Zeer goed lenen zich hiervoor het laat-zestiende-eeuwse chanson en madrigaal (inclusief de stijl-limitaties hiervan uit de zeventiende eeuw), en later continuo-lied en cantate aan de ene kant, de kamermuziek met strijkers (van gamba-consort tot trionsonate en strijkersconcert) aan de andere kant.

Een goed voorbeeld van een informeel muziekcollege is de groep welgestelde burgers, vermoedelijk allen kooplieden, die in **Amsterdam** bestond rond 1600 en kort daarna. Louis Mongart droeg in 1597 de bundel *Cinquante pseumes de David avec la musique à 5 parties d'Orlande de Lassus; Vingt autre pseumes à 5 et 6 parties par divers excellents musiciens de nostre temps* (waarin twee psalmen van Sweelinck) op ‘À l’honorable compagnie des nourissons, disciples, fauteurs et amateurs de la douce et sainte musique à Amsterdam.’ Johannes Tollius droeg in hetzelfde jaar zijn *Madrigali a sei voci* op aan hetzelfde gezelschap: ‘Inclito Amsterdamensium musicorum collegio optimè de se merito.’ Latere gegevens - als ze tenminste allemaal op hetzelfde muziekcollege betrekking hebben - suggereren dat niemand minder dan Jan Pieterszoon Sweelinck bij de leiding ervan betrokken was. Constantijn Huygens verhaalt hoe hij, wellicht in 1603 (als zevenjarig jongetje) ten huize van Jean Calandrini viola da gamba speelde in een muziekcollege onder leiding van Sweelinck. Sweelinck droeg zijn *Rimes françoises et italiennes* (1611) op aan Jean-Louis Calandrini (zoon van Jean C.), zijn tweede boek met psalmen (1613) aan een achttal ‘Philomuses en la très-renommée ville

---

d'Amsterdam': Philippe Calandrini (broer van Jean C.), Goderd Kerckrinck, David de Weerdt, Pieter de Schilder, Robbert Bernardt, Gommer Spranger, Jan Harinchoeck en Jacques Wynegum, vermoedelijk allen Amsterdamse kooplieden.

Onder de gedichten van Anna Roemersdochter Visscher (1583-1651) bevinden zich twee (één ongedateerd, de ander uit 1619) op haar 'Collegie der musikanten,' zeker op te vatten als een groep bekenden die regelmatig bijeenkwam om samen te zingen. Twee regels uit het eerste gedicht suggereren een oriëntatie op het geestelijk lied (met name psalmen) en ook op meerstemmigheid:⁷

Dan, vrienden, laet ons nu psalmen tot Zijner eeren
Gaen singen, en' op't best ons stemmen accorderen.

Verdere details zijn niet bekend.

Over latere Amsterdamse samenspeelgroepen zijn geen vergelijkbare gegevens bekend. Het zou kunnen zijn dat we in collectieve opdrachten van muziekwerken informele muziekcolleges mogen herkennen, zeker is dat niet. Voorbeelden van dergelijke collectieve opdrachten zijn die van Jacobus Haffners *Alauda spiritualis* (1647; een bundel concerterende motetten), opgedragen aan Henrick van den Bogaart, Daniël Couvreur, Simon Felt, Cornelis Janszoon van Leek, Cornelis Gaillart en Nicolaas Visch, en Pieter Meyer's *'t Konstigh speeltooneel* (Amsterdam 1660: composities voor viool en bas) opgedragen aan Pieter Pers, Abraham van Lennep, Jan Wit Jasperszoon, Geraert Koster en Adriaen Roelant.

Johan Brosterhuisen noemde in een brief van 6 januari 1630 aan Constantijn Huygens de broers Jean en Maurice Agache (Jean is schrijfmeester) als steunpilaren van het muziekcollege dat hij in **Leiden** onderhield. Het moet gaan om een typisch privé muziekcollege.

Constantijn Huygens (1596-1687), woonachtig in **Den Haag**, kan model staan voor de muzikale amateur uit de gegoede kringen die voortdurend in de weer was om geestverwanten om zich heen te verzamelen om mee te musiceren. In 1638 schreef hij zijn Amsterdamse vriend Nicolas Sohier of deze hem kon helpen aan de nieuwste madrigalen zonder basso continuo uit Venetië, om te worden gebruikt door zijn muziekgezelschap, speciaal in het leven geroepen om de muzikale opvoeding van zijn zoons te ondersteunen. Ook later berichtte hij in zijn correspondentie nog van tijd tot tijd over muzikaal samenzijn met vrienden en kennissen, maar in 1666 klaagde hij over 'the scarsitie of *liefhebbers* we live in,' en stuurde hij een jonge gambist, uit Hamburg overgekomen, door naar Amsterdam.⁸

Over de muziekmakende kring die zich rond 1725 te Den Haag heeft gevormd rondom Unico Wilhelm van Wassenaer en Willem Bentinck worden wij ingelicht door de brief die Bentinck's voogd Bernège aan Bentinck's moeder, de gravin van Portland (die in Londen woont) schrijft op 30 november 1725:

Le concert de musique se tint Lundy dernier chez vous. ... Je vais avoir l'honneur de vous nommer, Madame, tous ceux qui y étoient, et qui se doivent trouver chez Monsieur de Twickle Lundy prochain. Les dames étoient Madame de Twickle et Mademoiselle Goslinga sa soeur, Madame Falaiseau et sa fille, Madame et Mademoiselle de Saint-Auban, Madame de Reck et Mademoiselle de Wassenaer. Parmi les messieurs se trouvèrent Messieurs Finch, de Twickle, Chancour, Osorio, Messieurs de Saumaise, et Monsieur de Saint-Auban. On eut beaucoup de musique, beaucoup de thé et de café.

---

7. Kossmann 1923, p. 166.

8. Huygens aan Utricia Ogle, 29 december 1666 (ed. Worp, dl. 6, nr. 6594, pp.204-205).

Het collegium musicum vond maandag laatstleden plaats in uw huis [d.w.z. dat van Bentinck]. ... Ik heb de eer u, mevrouw, de namen te noemen van hen die er waren en die aanstaande maandag weer aanzweig moeten zijn bij mijnheer van Twickel. Wat betreft de dames waren er mevrouw van Twickel, haar zuster mejuffrouw Goslinga, mevrouw Falaiseau en haar dochter, mevrouw en mejuffrouw de Saint-Auban, mevrouw de Reck en mejuffrouw van Wassenaer. Onder de heren bevonden zich de heren Finch, Van Twickel, Chancour, Osorio, de Saumaises, en Van Saint-Auban. Er was veel muziek, veel thee en koffie.

Al deze personen kunnen worden geïdentificeerd, en dan blijkt het gezelschap in drie segmenten uiteen te vallen. Het eerste segment wordt gevormd door leden van de familie Van Wassenaer:

mijnheer van Twickel = Unico Wilhelm van Wassenaer;
mevrouw van Twickel = zijn echtgenote Dodonea Lucia van Goslinga;
mejuffrouw Goslinga = één van Dodonea's zusters: Anna Julia of Agatha Rixt van Goslinga;
mevrouw van Saint-Auban = Unico's zuster Charlotte van Wassenaer;
mijnheer van Saint-Auban = haar man Guido Pape, markies van Saint-Auban;
mevrouw de Reck = Unico's zuster Agnes van Wassenaer, weduwe Von der Reck;
mejuffrouw van Saint-Auban = Marie Marguérite Pape, zuster van Guido Pape; en
mejuffrouw van Wassenaer = Unico's zuster Amadea van Wassenaer.

Leden van het Haagse *corps diplomatique* vormen het tweede segment:

William Finch, Engels extraordinaris gevolmachtigd gezant; en
Giuseppe Osorio Alarcon, gevolmachtigd minister van het koninkrijk Sardinië.

Tenslotte zijn er verschillende prominente leden van de Waals/Hugenootse gemeenschap in Den Haag:

Louis-Théodore en zijn broer Charles de Saumaise;
Jean-Girardot de Chancour;
mevrouw Falaiseau = Marie Madeleine Harenc, echtgenote van Michel Falaiseau; en
mejuffrouw Falaiseau = hun dochter Marguérite Falaiseau.

De grote meerderheid van het gezelschap was geboren tussen 1690 en 1705 en daarmee lag de gemiddelde leeftijd tussen de 25 en de 30 jaar. In de genoemde kringen nam vermoedelijk zowel de beschikbare tijd als de animo voor muzikaal samenzijn wat af met het vorderen van de leeftijd en het verkrijgen van verantwoordelijke functies, zodat de relatief jeugdige leeftijd geen toeval is. Gezien de carrières van de bovengenoemden kan het gezelschap niet lang na 1725 hebben voortbestaan.

In **Rotterdam** bestond tot 1687 een informeel muziekcollege rond Jan Brouwer, binnenvader van het Pest- en Dolhuis. Dankzij een bewaard gebleven notitieboekje is iets over het reilen en zeilen van dit gezelschap bekend. Wanneer het is ontstaan of opgericht, is niet bekend. Tot 1680 kwam het bijeen in het Spinhuis, daarna thuis bij één van de collegeleden, eerst bij Van der Heyden, later bij Van Dam. Het gezelschap was niet zo groot, nog geen tien personen. Voorzover beroepen bekend zijn - schoolmeester, chirurgijn, binnenvader -, verwijzen die naar de burgerlijke middenklasse. Wat betreft het gespeelde repertoire is alleen bekend dat de *Cantiones natalitiae ... Opus tertium* van Joannes Berckelaers (Antwerpen 1679), een bundel

meerstemmige kerstliederen uit een Zuid-Nederlandse traditie, ertoe behoorde. Na de opheffing op 30 juli 1687 was er op 2 augustus nog een afscheidsmaaltijd in de herberg 't Oranjeboompje.' Mogelijk is die opheffing ingegeven door het overlijden van één van de leden, Pieter Vink, kort daarvoor.
